

نگاهی گذرا به سیر تحولات بورس نفت در ایران

بورس نفت از نظر تا واقعیت

دکتر علی امامی میبدی، صفیه شیخ بابایی

این روزها در مرز ۸۰ دلار جولان می دهد.

گام اول: شفاف سازی

هم اکنون در بازار نفت ایران برای انجام هر گونه معامله ای می باید دهها مرحله بوروکراتیک طی شود و صدها نفر مدیر و کارمند درگیر این فرآیند طولانی شوند. از آنجا که در بورس نفت همه چیز در قالب نظام عرضه و تقاضا تعیین می شود شرایط یکسانی برای عوامل حاضر در بازار فراهم است که این موضوع سبب شفافیت بیشتر در فرآیند خرید و فروش کالاهای نفتی می شود.

همچنین بورس نفت می تواند علاوه بر شفافیت بازار نفت زمینه ای را فراهم کند تا بر تمام فعل و انفعالات صنعت نفت نظارت گسترده و عمومی حاکم شود. وقتی شرکت های مختلف نفتی و پتروشیمی، فرآورده های تولیدی خود را از طریق بورس عرضه و خریداران نیز، تنها از طریق بورس به خرید محصولات عرضه شده اقدام کنند، آنگاه همه معاملات نفت در پیش چشم ناظران بازار، رسانه های عمومی و مردم انجام خواهد شد.

گام دوم: بستر سازی برای خصوصی سازی

افزون بر این، بورس نفت می تواند گامی بزرگ در راستای خصوصی سازی بخش مهمی از بدنه دولت باشد. با راه اندازی بورس نفت ایران، دایره خریداران محصولات مختلف نفتی گسترده تر می شود و شرکت های مختلف می توانند وارد چرخه تجارت نفت شوند. به این ترتیب، بورس نفت می تواند انحصار دولت را بر انجام معاملات و خرید و فروش محصولات نفت تا حد زیادی از بین ببرد و انحصار عرضه و تقاضا را از دست نهادها و شرکت های دولتی خارج کند؛ در این صورت، سرمایه گذاران ایرانی برای اولین بار خواهند توانست وارد بازار نفت شوند.

گام سوم: رقابت پذیری در تجارت بین المللی

همچنین با وارد شدن بورس نفت به فرآیند تجارت بین المللی، با توجه به رقابت شدیدی که در تولید و عرضه نفت، گاز و پتروشیمی وجود دارد، شرکت های ایرانی مجبور به اصلاح فرآیندهای تولید، بهبود سیستم مدیریت و کاهش هزینه های اضافی خود خواهند شد تا بتوانند در رقابت

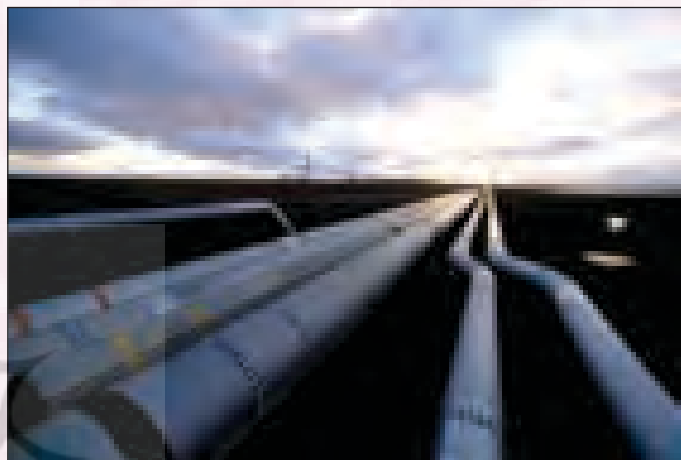
هنگامی که جرج رینولدز در سحرگاه پنجم خرداد ۱۳۸۷ (۲۶ مه ۱۹۰۸) کلاه خود را به نشانه رسیدن به نفت به آسمان پرتاب کرد و به بار نشستن تلاش هفت ساله خود را در بیابان های ایران برای رسیدن به راهبردی ترین کالای قرن بیستم جشن گرفت، شاید تصور نمی کرد که در یکصد سال آینده این طلای سیاه، تحولی عظیم و شگرف در سیاست، اقتصاد و صنعت ایران به وجود آورد.

چه آن که از زمان تشکیل شرکت نفتی «ایران و انگلیس» و احداث بزرگ ترین پالایشگاه جهان در آبادان در سال ۱۳۹۱ شمسی (۱۹۱۲ میلادی) تا شکل گیری واحدهای مستقر در عسلویه به عنوان پایتخت اقتصادی ایران، راهی بس طولانی پیموده و در این مسیر ایران چه در صحنه داخلی و چه در عرصه بین الملل، تحولاتی عظیم را تجربه کرده است که خود سبب شکل گیری عصری جدید در تاریخ نفت ایران شد.

در عرصه داخلی و پس از ملی شدن صنعت نفت ایران و کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲، اقتصاد، سیاست و نفت پیوند ناگسستنی خود را با یکدیگر به عرصه ظهور گذاشتند تا نفت را برای مردم ایران، نه تنها به عنوان منبع درآمد که به عنوان یکی از تاثیر گذارترین عوامل در شکل گیری سیاست و فرهنگ این مرز و بوم جلوه گر سازند.

از سوی دیگر، با تشکیل سازمان کشورهای صادرکننده نفت موسوم به «اوپک» از سوی ایران، عراق، عربستان سعودی، ونزوئلا و کویت در سپتامبر ۱۹۶۰، کنترل بازار نفت به تدریج از دست شرکت های نفتی، خارج شد و به دست تولیدکنندگان افتاد؛ به گونه ای که در دهه آینده یعنی در دهه ۷۰ میلادی، این سازمان به یکی از تاثیر گذارترین عوامل تنظیم قیمت ها و بازار تبدیل شد.

اما این مسیر با شوک های نفتی و فراز و فرودهای قیمت های جهانی در هر دوره شکل جدیدی را به نمایش گذاشت و این آخری، یعنی افزایش ناگهانی قیمت از اواخر سال ۲۰۰۳، رکورد جدیدی را برای طلای سیاه به ثبت رساند؛ به طوری که قیمت ۷۰ دلاری هر بشکه نفت برای تمام جهانیان موضوعی عادی به نظر می رسد و

قراردادهای اقدام می‌کنند.

بسیاری از شرکت‌های نفتی و موسسه‌های مالی دنیا از این روش استفاده می‌کنند، اما اگر پیش‌بینی‌های آنها درست نباشد، به علت ریسک بالا، دچار ضرر زیادی می‌شوند.

التبه بورس به علت رونق عملیات و نقدینگی به این بورس نیاز دارد، زیرا عملیات آنها سبب افزایش میزان مبادلات در بورس می‌شود و افرادی که می‌خواهند موقعیت خود را در بازار پوشش دهند، به گونه بهتری این عمل را انجام می‌دهند.

سازگار معاملات بازار آتی

بورس معاملات بازار آتی نفت در حقیقت سازگار اجرای تعهدها را از طریق سپرده حسن انجام قرارداد و تعدیل آن و فرآیند تسویه قراردادها می‌دهد.

الف- سپرده حسن انجام قراردادهای معاملات آتی نفت خام

هنگامی که دو نفر قرارداد آتی را مبادله می‌کنند، بورس برای این که دو طرف قرارداد در صورت افزایش یا کاهش چشمگیر قیمت نفت نسبت به قیمت توافقی، از اجرای قرارداد ممانعت نکنند، وجهی به عنوان سپرده حسن انجام قرارداد دریافت و برای دو طرف حساب سپرده باز می‌شود. این سپرده به این دلیل است که تحمل زیان‌های محتمل را در برابر نوسان‌های قیمت برای دو طرف ضروری سازد.

ب- عملیات تعدیل حساب سپرده اولیه
این تعدیل در بازار آتی نفت باید حتما صورت گیرد، زیرا ممکن است قیمت نفت به قدری بالا رود که فروشنده قرارداد حاضر شود از مبلغ سپرده اولیه چشم‌پوشی کند و در عوض، از افزایش قیمت‌ها در بازار بهره‌جوید و در نهایت سود بیشتری کسب کند که در این صورت، حداکثر ضرر وی به اندازه سپرده اولیه خواهد شد.

ج- فرآیند تسویه قراردادهای آتی
تسویه قراردادهای سه روش امکان پذیر است: اول تحویل فیزیکی کالا که به معنای اعمال قرارداد است. دوم تسویه نقدی که به معنای دریافت و پرداخت ما به تفاوت قیمت تثبیتی و قیمت بازار است و سوم خنثی کردن معامله که به معنای انجام معاملات انجام شده در سه نوع یادشده در بازار را ثبت می‌کند و اعضای سازمان تسویه در بازار، در برابر فروشندگان، نقش خریدار و در برابر خریداران نقش فروشندگان را ایفا می‌کنند. زمانی که یک معامله در تالار میان دو کارگزار انجام می‌شود، به محض ثبت در سازمان تسویه، این معامله یک وضعیت مستقل می‌یابد؛ به گونه‌ای که دارای یک خریدار و فروشنده است.

سازمان تسویه موظف است وضعیت خریدار و فروشنده را حفظ کند و تمام عملیات مربوط به حساب‌های آنان را انجام دهد.

الف- معاملات پوشش ریسک (هجینگ)
کلمه هجینگ به معنای «کلاه خود» و منظور از آن حفاظت و تامین امنیت خاطر است؛ از این رو هدف از معاملات پوشش ریسک، نوعی تضمین در قبال خطرهای کاهش یا افزایش قیمت نفت در آینده است و در حقیقت این نوع معامله به معنای بیمه قیمت در مقابل خطرهای احتمالی ناشی از نوسان‌های قیمت در بازار است.
تولیدکنندگان نفت خام یا فرآورده که نگران کاهش قیمت‌ها هستند، با پرداخت مبلغی به عنوان حق بیمه، خود را در مقابل کاهش قیمت‌های بیمه می‌کنند.

ب- معاملات تفاوت قیمت (آربیتراژ)
عملیات آربیتراژ در تفاوت قیمت میان دو بازار به منظور کسب سود بدون ریسک در یک لحظه زمانی، صورت می‌گیرد. عملیات آربیتراژ می‌تواند در تفاوت قیمت میان بازار نقد و بازار آتی صورت گیرد. برای مثال زمانی که قیمت نقدی یک محصول کمتر از قیمت آتی آن باشد، این افراد در بازار نقد خرید می‌کنند و در بازار آتی در موقعیت فروش قرار می‌گیرند و به عکس.

در مجموع عملیات آربیتراژ دارای ریسک کمی است، اما به کسب اطلاعات و محاسبات دقیق در مدت زمان بسیار کوتاه و خرید و فروش در یک لحظه نیاز است.

ج- معاملات سوداگران (بورس بازی)
عملیات سوداگرانه عکس عملیات پوشش ریسک است. سوداگران به منظور بازدهی بالا، خود را در معرض ریسک قرار می‌دهند، البته این عمل شاید نوعی شرط بندی یا بخت آزمایی محسوب شود، چون این افراد مالک نفت خام به صورت فیزیکی نیستند و به منظور بهره برداری از تحولات قیمت بازار، نسبت به خرید و فروش

آزادانه با دیگر شرکت‌ها، امکان حضور فعالانه در بورس را داشته باشند. این تحول به دیگر بخش‌ها گسترش خواهد یافت و به آماده سازی کشور برای ورود به فرآیند تجارت جهانی کمک شایانی خواهد کرد.

تشکیل بورس نفت، نقاط ناکارآمدی سیستم‌های بانکی، بیمه، گمرکی، مالی و اداری کشور را در بخش‌های گوناگون آشکار و مشخص و آنها را به اصلاح سیستم‌های خود وادار خواهد کرد، همچنین سبب خواهد شد تا صنعت نفت و دولت به سیستم‌های حمل و نقل و ذخیره سازی و افزایش توان ملی در بخش انرژی و تقویت بازار معاملات تجهیزات صنعت نفت بیشتر توجه کنند.
در این میان، بی‌گمان بورس بین‌المللی نفت ایران می‌تواند فرصت‌های زیادی را برای کشورمان در عرصه اقتصادی به وجود آورد و برای توسعه زیرساخت مهم ترین بخش اقتصاد ایران یعنی صنعت نفت، بستری مناسب باشد.

نحوه عملکرد بورس

بازار فضای اقتصادی انجام هر معامله‌ای است. بازارها را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد:

۱- بازارهایی که در آن کالا به معنای مصطلح کلمه یعنی «کالاهای واقعی» معامله می‌شود که در اصطلاح به آن «بازارهای فیزیکی» می‌گویند.
۲- «بازارهای کاغذی» که در آن اسناد مربوط به خرید و فروش کالا برای تحویل در آینده معامله می‌شود. معاملات کاغذی در بورس‌های رسمی همچون بورس نیویورک یا بورس لندن انجام می‌شود، البته معاملات کاغذی ضرورتاً به تحویل فیزیکی کالا منجر نمی‌شود و بورس نفت بازاری کاغذی است که قراردادهای آتی در آن انجام می‌پذیرد.

قرارداد آتی در بورس نفت

قراردادی است که در آن دو طرف تعهد می‌کنند تا در تاریخی مشخص، با قیمتی مشخص، کالایی با کیفیت مشخص (بر اساس ضوابط تعیین شده رسمی بورس) مبادله کنند. در این قرارداد دو طرف تعهد می‌کنند بر اساس ضوابط قرارداد عمل کنند. این قراردادها در بازارهای رسمی یا بورس انجام می‌گیرند و به نوعی نوسان‌های شدید قیمت کالا در آینده را کاهش می‌دهند. در این نوع قرارداد، پول کالای مورد معامله تا زمان تحویل پرداخت نمی‌شود، اما هر دو طرف معامله برای حسن انجام معامله، هنگام عقد قرارداد، ودیعه‌ای به اتاق تسویه به عنوان وجه تضمین حسن انجام قرارداد می‌سپارند.

انواع معاملات در بازار آتی

سه نوع معامله در بورس‌های نفتی وجود دارد که هر معامله با هدف خاصی انجام می‌شود و ریسک و بازده‌های متفاوتی دارد. این معاملات پوشش ریسک، آربیتراژ و بورس بازی است.

تولید ایده بورس نفت

طرح بورس نفت ایران برای اولین بار در برنامه پنج ساله توسعه سوم (۱۳۷۸-۱۳۸۳) مطرح و بررسی و مطالعات آن از سال ۱۳۸۳ آغاز شد. در خرداد ماه ۱۳۸۳، محمدجواد عاصمی پور، مجری طرح بورس نفت ایران برای بازدید از بورس بین المللی نفت لندن به انگلستان سفر کرد و با برخی از معامله گران بورس لندن به مذاکره پرداخت. متعاقباً، گزارش توجیهی طرح راه اندازی بورس نفت ایران در ۵۰۰ صفحه تقدیم وزیر اقتصاد و دارایی شد تا برای راه اندازی بورس نفت ایران از طریق شورای بورس اقدام به کسب مجوز قانونی کند.

طرح بورس نفت، گاز و پتروشیمی ایران در ۲۰ تیرماه ۱۳۸۴ توسط شورای بورس، براساس ماده ۱۵ قانون برنامه سوم توسعه و ماده ۹۵ قانون برنامه چهارم به تصویب رسید. شورای بورس مجوز قانونی بورس نفت، گاز و پتروشیمی را صادر و مقرر کرد وزارت نفت اقدامات لازم را برای راه

آن علاوه بر نفت خام، محصولات پتروشیمی، فرآورده های نفتی و گازی نیز معامله می شود. بخشی از معاملات این بورس کاغذی و برخی دیگر فیزیکی خواهد بود. پیش بینی می شد که در نخستین مرحله محصولات پتروشیمی و فرآورده های نفتی در این بورس معامله شود و انتظار می رفت که بورس نفت ایران ظرف دوره زمانی سه ساله کلیه معاملات بخش نفت از جمله «سوپ» کشور های آسیای میانه را در بر بگیرد.

بنابر مواضع اعلام شده دولت، هدف بورس نفت ایران آن است که ایران را به مرکز عمده مبادلات نفتی منطقه خاورمیانه تبدیل کند.

بررسی های به عمل آمده درباره بورس نفت در وزارت نفت نشان می دهد که این وزارتخانه عملاً بخش اعظمی از مسئولیت ها را درباره تشکیل این بورس به وزارت اقتصاد و دارایی محول کرده است زیرا از آغاز تشکیل این بورس میان این دو وزارتخانه اختلافاتی وجود داشت.

مهدی کرباسیان رئیس هیئت مدیره صندوق

یافته است اما بورس نفت می تواند با همان اساسنامه قبلی تشکیل شود. به عبارتی دیگر بورس نفت در قالب شرکتی که در کیش به ثبت رسیده راه اندازی می شود، تا اینکه به تدریج دولت نسبت به تطبیق این بورس با قانون جدید اوراق بهادار اقدام کند.

وی در ادامه یادآور شد: شرکت بورس بین المللی نفتی که ۸۰ درصد سهام آن متعلق به صندوق بازنشستگی نفت، ۱۰ درصد متعلق به مناطق آزاد و ۱۰ درصد متعلق به بنیاد مستضعفان است، مسئول راه اندازی بورس نفت است و علت عدم تحقق این مساله را باید از مدیر عامل این شرکت جویا شوید.

با توجه به اظهار نظر های افراد مسئول در اجرای طرح تاسیس بورس نفت، کارشناسان نیز نظرات متفاوتی نسبت به تشکیل این بورس در ایران دارند.

موافقان و مخالفان چه می گویند

موافقان این طرح بر این باورند که می توان دلیل تاسیس این بورس را در عرصه های سیاسی جست و می توان گفت که این بورس می تواند کارکرد ضد سلطه ای برای ایران داشته باشد.

این کارشناسان بر این باورند که اقتصاد آمریکا با این که یک چهارم اقتصاد کل جهان را در بر دارد اما همواره به دلیل کم و زیاد شدن ارزش قیمت دلار دچار نوسان شده است. بورس نفت ایران می تواند با تعیین ارزش مناسب تری برای مبادلات خود، سبب کاهش سلطه دلار در اقتصاد جهانی شود.

همچنین از آنجایی که بورس مهمی در منطقه تشکیل نشده است، بورس نفت ایران می تواند پیشتر از تجارت نفت در منطقه و حتی در دنیا باشد. به علاوه تشکیل این بورس می تواند تاثیر مثبتی بر روابط ایران با سایر تولید کنندگان داشته و باعث تعمیق آن شود.

اما کارشناسان منتقد نیز بر این باورند که با توجه به انحصار بالایی که در صنعت نفت ایران وجود دارد، طرح راه اندازی بورس نفت به نظر نمی رسد موفق باشد. بدان معنی که در سایر کشورها بورس نفت که متشکل از خریداران، فروشندگان، کارگزاران و سفته بازها است، همه آنها از بخش خصوصی هستند در حالی که در ایران خرید و فروش نفت خام همگی در انحصار دولت است.

همچنین در این بورس ها قوانین محکمی برای جلوگیری از تقلب و فروش اطلاعات بین شرکت ها وجود دارد.

در ضمن در بورس های بزرگ دنیا فقط پارلمان یا دولت نظارت عالی بر حسن انجام معاملات دارد اما هیچگونه دخالتی در بورس معاملات نفت ندارد. در نتیجه به نظر می رسد هیچ یک از این زیر ساخت ها هنوز به طور کامل در ایران وجود ندارد و در مجموع، راه اندازی بورس نفت در کشور مستلزم ایجاد بستر سازی لازم در زمینه های مذکور و عزمی ملی است.

های بازنشستگی نفت درباره آخرین وضعیت بورس نفت که ۸۰ درصد از سهام آن به صندوق بازنشستگی نفت تعلق دارد، پیش از این گفته بود: ساختمان این بورس در کیش خریداری شده و اساسنامه و آیین نامه آن نیز در تیرماه سال گذشته به سازمان بورس ارایه شده است.

کرباسیان گفت: با وجود این که ساختمان بورس نفت خریداری شده اما دبیر کل آن هنوز توسط وزارت اقتصاد و دارایی مشخص نشده است.

علی صالح آبادی، رئیس سازمان بورس در این باره گفت: با وجود این که ساختار بورس تغییر

اندازی و اجرای این بورس به انجام برساند. با موافقت شورای بورس با گشایش بورس نفت، پروژه تاسیس بورس نفت، گاز و پتروشیمی ایران وارد مرحله عملیاتی شد. بدین ترتیب بورس نفت، گاز و پتروشیمی ایران به عنوان سومین بورس کالایی پس از دو بورس کالاهای کشاورزی و بورس فلزات شناخته می شود. تالار اصلی بورس نفت در جزیره کیش خواهد بود و برای راه اندازی تالار بورس در تهران و تشکیل بازار اطلاع رسانی بورس نفت ایران برنامه هایی در دست بررسی است. در صورت راه اندازی، اکثر مبادلات این بورس از طریق اینترنت انجام خواهد گرفت و در